

Kampen om slöjan – slöjan i kampen

*Den slöja eller huvudduk som
många muslimska kvinnor bär uppfattas
ganska allmänt av kvinnor i västvärlden som en
symbol för dessa kvinnors underordnade position i samhället.
Vi associerar slöjan till ett onaturligt kvinnoförtryck och den
väcker därför ofta starka känslor bland oss. Men också
i länder där majoriteten är muslimer kan slöjan
eller huvudduken uppfattas som en
mycket laddad symbol med
olika innebörd.*

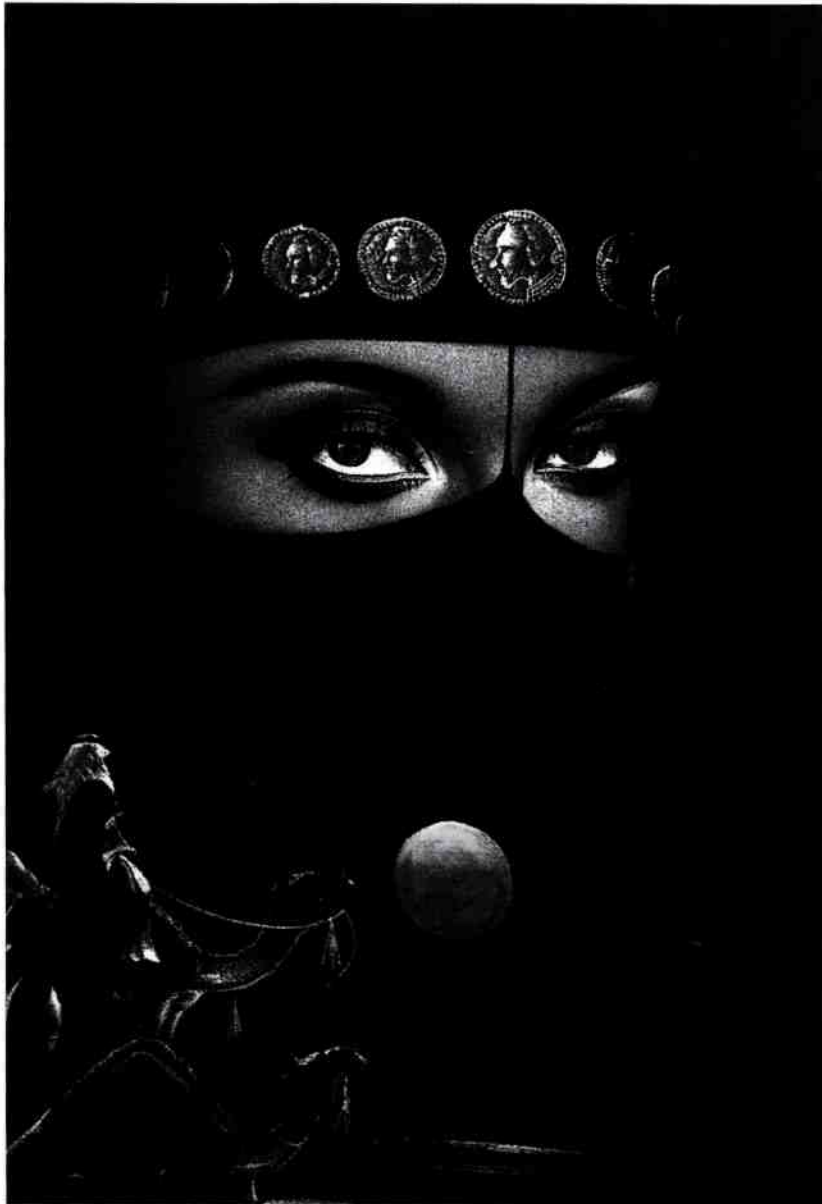
En sen eftermiddag i september 1983 blev beslöjade och schalklädda kvinnor attackerade i Damaskus basarer.¹ Ungdomar ur det styrande Ba'thpartiets ungdomsorganisation ryckte fram i skaror i dessa slutna kvarter och slet av shoppende kvinnor deras slöjor och huvuddukar. Affärerna stängde snabbt, och de annars så livliga kvarteren blev tysta och tomma. En kuslig stämning bredde ut sig. Ryktet om händelsen spred sig snabbt i Damaskus och folk blev både rädda och ursinniga. De flesta tolkade händelsen som en maktuppvisning från det styrande partiet.

Sedan 1979 hade en politisk kamp pågått mellan Ba'thpartiet och det förbjudna Muslimska Brödraskapet. Medlemmar ur brödraskapet hade lönmördat medlemmar ur Ba'thpartiet och genomfört attacker mot offentliga byggnader. De spred hemliga flygblad, där regimen anklagades för korruption och för att styra landet odemokratiskt och oislamiskt. Maktinnehavarna å sin sida påpekade i tv, radio och tidningar, att det Muslimska Brödraskapet knappast uppförde sig som goda muslimer eller demokrater då de utförde mord och terroråd. Oroligheter spreds till olika delar av landet, och affärsinnehavare i basarerna i de större städerna strejkade i omgångar och stängde sina affärer. Specialstyrkor ur armén kallades in, för att se till att strejkerna avblås-

tes. Denna kraftmätning nådde sin klimax hösten 1982, då armén tog över staden Hama i centrala Syrien – en stad som allmänt betraktas som ett historiskt fäste för muslimska politiska rörelser och för rörelser mot centralmakten, och en stad där kvinnor av hävd varit djupt beslöjade. Tusentals människor massakrerades i Hama och över femtiotusen blev hemlösa. Nyheterna om detta mörklades i Syrien, men ryktena spreds naturligtvis över hela landet. Det Muslimska Brödraskapet var slaget och ingen vågade agitera för dess sak.

Sedan konflikten mellan brödraskapet och Ba'thpartiet trappades upp hade många unga män rakat av sig skäggen. Skägg kunde tolkas som en symbol för sympatier för det muslimska brödraskapet, och de unga männen riskerade därmed trakasserier från säkerhetspolisen. Men de beslöjade kvinnorna behöll sina slöjor, och allt fler unga kvinnor hade också från slutet av 1970-talet börjat bära en huvudduk. Denna knyts på ett speciellt sätt som helt täcker håret, men inte ansiktet. Huvudbonaden uppfattas som en modern typ av islamisk klädsel. Den bärs ofta till långa, fotsida enfärgade kappor. De unga kvinnorna signalerar till omgivningen, att de är aktivt troende muslimer.

Ett år efter massakern i Hama blir så kvinnor i Damaskus basarer attackerade. Veckan innan hade den syriska statskontrollerade TV-n

Vykort från Saudiarabien.

varje dag visat program om Ba'athpartiets ungdomsorganisation. Tittarna fick se unga entusiastiska pojkar och flickor i militära kamouflagedräkter ropa slagord om revolution, seger, enhet och frihet. De hade hyllat president Assad som en stor hjälte och partiet som folkets befriare och samhällets stöttepelare. Unga flickor sågs göra fallskärmsköp i partiets och presidentens namn. Kulmen på firandet kom samma dag som attacken på kvinnorna. Busslaster med ungdomar åkte tutande runt i Damaskus och skrek sina slagord.

Att kvinnors slöjor och huvuddukar slitits av, var för många i Damaskus en mycket brutal uppvisning av partiets maktfullkomlighet. Allt motstånd hade krossats, ingen gick säker på gatorna. Inget fick sägas annat än i det styrande partiets namn. Nu var inte ens kvinnor avskärmade från trakasserier. Just detta upprörde och chockerade många. Oskyldiga kvinnor hade blivit avklädda och deras privatliv hade kränkts. Även de som ansåg beslöjning löjligt och gammalmodigt, eller som ett uttryck för kvinnoförtryck sa, att detta var ett gräsligt missdåd.

Dagen därpå gjorde president Assad ett offentligt uttalande. Han sa att "element i ungdomsrörelsen förivrat sig och utfört handlingar, som inte varit sanktionerade av ledarskapet". Han underströk, att i Syrien var klädsel "en privat angelägenhet". Uttalandet var avsett att lugna syrierna. Attacken på kvinnor skulle inte upprepas. Men i syriska skolor var och är klädsel inte en privatsak. Där får flickor inte täcka sitt hår. Alla skolbarn skall ha uniform. På högstadiet och gymnasiet liknar uniformen den som soldater bär.

Redan på 1920-talet förbjöd Kemal Atatürk, det moderna Turkiets landsfader, både fes och slöja i Turkiet. I Iran har också en kamp mot slöjan bedrivits under shah-regimerna på 1900-talet. Klädsel är inte en privatsak, vare sig i Syrien, Turkiet, Iran eller i Sverige. Genom de kläder vi bär på gator och torg, på arbetet, till vardags och till fest samtal vi med varandra. I många muslimska länder idag händer ofta att kvinnor antingen på nytt beslöjar sig, eller byter till den huvudduk som så tydligt associeras till en medveten och modern religiös identitet. Både för männis-

kor i Mellanöstern och i västvärlden är slöjan en laddad symbol.² Vad betyder slöjan? Hur kan vi förstå och tolka kampen om slöjan och slöjan i kampen?

Runt Medelhavet och i Mellanöstern har beslöjning förekommit sedan antiken. Det var troligen mest kvinnor ur de högre samhällsklasserna som använde slöja för att markera sin höga rang och för att skydda sig mot folkets blickar. Denna tanke ekar också i Koranen. I kapitel 33 vers 59 proklamerar Gud för Muhammed: "Profet, säg till dina hustrur och döttrar och de rättrognas kvinnor, att de svepa sina kläder omkring sig! Detta är det bekvämaste sättet för dem att bli igenkända, så att de ej förörättas; ja, Gud är överseende och barmhärtig".³ I kapitel 24 vers 30-31, uppmanas både män och kvinnor att behärska sina köttsliga begär. De uppmanas att bevara sin dygd och kvinnorna uppmanas att "ej visa sina behag undantagandes vad som alltid är synligt därav! Och de må kasta sin slöja över sin barm".⁴ Koranen föreskriver alltså att både män och kvinnor skall täcka de kroppsdelar som kan vara sexuellt upphetsande. Tolkningen av dessa korantexter varierar, och har varierat mycket sedan texten uppenbarades för profeten på 600-talet. Det har aldrig funnits någon enhetlig klädedräkt bland muslimerna eller någon enhetlig beslöjning av kvinnor. Olika seder och bruk har utvecklats i olika områden. Moden har förändrats, och förändras än i dag. Nya material, mönster och färger inkorporeras ständigt i det som uppfattas som traditionella kläder.

Men en grundläggande idé kan vi spåra i Koranen. Män och kvinnor är till sin natur olika slags varelser. Tolkningen av hur olika män och kvinnor är har skiftat, men en vanlig – manlig – uppfattning är att kvinnokroppen hotar männens självbehärskning. Det blir då viktigare för kvinnor än för män att skydda och täcka sina kroppar i samhällslivet. Män och kvinnor är lika inför Gud, men det är männen som skall råda över kvinnorna i samhället. Kvinnan behöver faderns, broderns, makens beskydd. Idéer om kvinnans farliga kropp och hennes behov av skydd och omsorg känner vi väl igen från den judiska och kristna traditionen.

Tolkningen av den muslimska slöjan har alltså många dimensioner där det historiska sammanhanget är en viktig aspekt. Lila Abu Lughod, en amerikansködd antropolog, noterar att bland vissa beduiner i Libyska öknen var kvinnor inte beslöjade inför män med liten prestige.⁹ Slöjan kan idag markera medborgarskap och ekonomiska privilegier. En norsk antropolog, Anh Nga Longva, understryker att i det samtida Kuwait skiljer kläderna tydligt kuwaitiska kvinnor från icke-kuwaitiska, där de senare saknar många av de förmåner medborgarskap för med sig.¹⁰ Landsbygdens kvinnor i Mellanöstern som obeslöjade, men med håret täckt, sliter med jordbruk och djurskötsel, kan, när de flyttar till städerna, beslöja sig för att markera sin nya urbana identitet. Slöjan betyder därmed olika saker för män och kvinnor i olika situationer och på olika platser. Men samtidigt uttrycker slöjan också patriarkaliska idéer om manligt och kvinnligt där kvinnor förkroppsligar kaos och utgör ett hot mot samhällets manliga ordning.

Kring sekelskiftet skrev den egyptiske advokaten Qasim Amin ett par böcker där kvinnornas ställning i Mellanöstern för första gången debatterades offentligt. Amin ansåg, att slöjan inte hade någon egentlig grund i islam, och han liknade kvinnorna i Egypten vid landet självt. För Amin var bägge underkuvade och fråntagna sina rättigheter. 'Kvinnans frigörelse blev likställd med Egyptens frigörelse. Men hans idéer motarbetades kraftigt. Slöjan och åtskillnad mellan män och kvinnor blev bland motståndarna ett argument för att värna om det islamiska arvet under en tid av intensiv europeisk påverkan.

I september 1917 klistrade poliser följande budskap på husväggar i Istanbul: "Skamlig klädsel har börjat ses på huvudstadens gator de senaste månaderna. Alla muslimska kvinnor uppmanas att lägga ned sina kjolar, att undvika att bära korsett samt att använda sina schalar. Detta skall ske inom högst två dagar".⁸

Uppmaningen ledde till ursinne högre upp inom administrationen och snart kom ett nytt budskap: "Vi är ledsna över att gamla och bakåtsträvande kvinnor kunde tvinga en officer i lägre ställning att publicera ett budskap där muslimska kvinnor beordrades att återgå

till gammalmodig klädsel. Vi meddelar härmed att den förra ordern är utan verkan".⁹ Citatet är hämtat från en artikel av Deniz Kandiyoti, en i England verksam sociolog, som skriver om det Osmanska rikets upplösning och födelsen av det moderna Turkiet. Vi förstår från citatet att den första ordern i grund och botten skyldes på gammalmodiga kvinnor! Kandiyoti visar hur mycket hätska politiska strider blossade upp kring frågor om kvinnors klädsel. Kvinnorna själva stod i stort sett utanför diskussionen och striderna, och Kandiyoti menar, att kampen egentligen inte handlade om slöjan och kvinnoklädseln utan om hur den nya nationalstaten skulle byggas.¹⁰ Samma tema finner vi fortfarande överallt i Mellanöstern. Kampen om slöjan kan därför också tolkas som ett uttryck för en politisk kamp om kontrollen över de nya staterna, stater som ofta vuxit fram som koloniala skapelser. Tidigare undersåtar betraktas nu som medborgare och den politiska eliten behöver en ny form av legitimitet. Lokala grupper har förlorat sitt självstyre och sin autonomi, släktskapsgrupper har inte längre samma politiska roll för individen. Giftermål, barnalstring, uppfostran och utbildning har blivit en angelägenhet för staten. Lagar som berör relationer mellan man och hustru, barn och föräldrar har formaliserats och blivit homogena inom varje nationalstat. Medborgerliga rättigheter och framförallt skyldigheter finns nedtecknade på olika sätt. Allt detta har förändrats och förändras än idag förhållandet mellan män och kvinnor.

Kvinnor representerar inte sig själva

Under hela detta förlopp har kvinnor i Mellanöstern, vars situation och levnadsförhållanden naturligtvis är mycket skiftande, på olika sätt bidragit till sina respektive samhällens utveckling och snabba förändring. På olika sätt har de också gjort sina röster hörda. Qasim Amins idéer fångades i Egypten först upp av välutbildade och välbeställda kvinnor som hade kontakter med den europeiska suffragetterörelsen. Senare, på 1920-talet, var egyptiska kvinnor aktiva i den nationalistiska kampen

mot England. Då kom slöjan väl till pass. Britterna vågade inte visitera beslöjade kvinnor och kunde inte heller kontrollera deras aktiviteter.¹¹ Beslöjade algeriska kvinnor utnyttjade precis samma taktik under befrielsekriget mot Frankrike på 50- och 1960-talen. Men både i Egypten och senare i Algeriet önskade många män, att kvinnorna efter oberoendet skulle återgå till sin – som *desa* män såg det – traditionella plats i samhället, dvs till hus och hem. Kvinnornas kroppar och kvinnornas klädsel har överallt i Mellanöstern setts – och ses än idag – som symboler för antingen framåtskridande och sekularisering, eller för nationell och kulturell integritet. Kvinnor representerar därmed inte främst sig själva som sociala varelser utan de representerar symboliskt hela samhället.¹² Via kvinnor som symboliska representanter uttrycks en – ofta manlig – kamp där Mellanösterns koloniala historia än en mycket viktig komponent.

När Huda Sharawi, den ledande egyptiska kvinnokämpen, 1923 offentligt kastade slöjan och därefter alltid lät sig fotograferas obeslöjad utbröt protester, men allt fler kvinnor följde hennes exempel. Den egyptiska kvinnounionen som grundats av Sharawi var den första i arabvärlden och denna togs som mall för kvinnor i andra arabländer. 1945 bildades en pan-arabisk kvinnounion där viktiga gemensamma politiska frågor, som till exempel Palestinas framtid, stod på dagordningen.

Varför välja en islamisk klädsel?

Kvinnors politiska rättigheter och lagstiftning som direkt berör kvinnor kom att variera mycket från land till land i Mellanöstern. Men överallt har enskilda kvinnor och kvinnor i grupp satt djupa spår i samhällsförändringarna. De bidrar på olika sätt till att kvinnors röster blir mer mångstämmiga.

I många länder i Mellanöstern är den nya politiska eliten rekryterad ur skikt som tidigare var underprivilegierade. I Syrien till exempel är det landsbygdens söner som nu nått samhällets politiska toppar. När Ba'thpartiet kom till makten genom en kupp 1963 uppmuntrades flickor mer än tidigare att obeslöja-

de läsa och studera och att arbeta inom den offentliga sektorn som tjänstemän, lärare, ingenjörer, läkare och professionella politiker. Kvinnors synbara närvaro på arbetsplatser och i skolor blev en viktig ideologisk markering för Ba'thpartiet. Bouthaina Shaaban, som är professor i engelsk litteratur vid universitetet i Damaskus, kommer från en lantlig avkrok och hon var den första flickan i byn som i början av 1970-talet ensam reste till huvudstaden för att fortsätta sina studier. Hon skriver i en självbiografisk artikel att familjen och övriga bybor var stolta över henne och såg hennes framgång som sin egen.¹³ Utbildning var nyckeln till ett bra arbete och till social prestige.

Att kvinnor kastar sina slöjor, att de utbildar sig för offentlig samhälls tjänst, att de deltar i politiska val och till och med sitter i lagstiftande och maktutövande församlingar, tycker naturligtvis vi svenska medsystrar är bra och positivt. Men varför tycks så många kvinnor i Mellanöstern idag välja att inte ta av sig slöjan, eller varför väljer de en modern islamisk klädsel?

Varför inte ta av sig slöjan?

Ibland kan den moderna huvudduken eller slöjan uttrycka stöd för en politik som vi ofta uppfattar som medeltida. Den våg av beslöjade kvinnor som burit fram den islamiska revolutionen i Iran har förfärat många i västvärlden. Vi måste därför förstå att flertalet iranska kvinnor inte upplevde att deras situation förbättrades under shahens styre. Ekonomiska reformer och social politik utsatte kvinnor från de lägre samhällsklasserna för hårda påfrestningar. Många hoppades att den islamiska revolutionen skulle återupprätta deras värdighet som kvinnor och som människor. En värdighet som de förlorat under shahens tid då deras erfarenheter och kunskaper sågs som värdelösa. Den kända läkaren och författaren Nawal El Saadawi påminner oss också om att många kvinnor i Mellanöstern inte kan acceptera att västvärlden protesterar mot diktatur, förtryck och bristande mänskliga rättigheter enbart när det passar västs egna politiska syften.¹⁴ Västvärldens lama protester mot

Foto: Kerstin W. Shands.

de inställda valen i Algeriet 1991-1992 där den islamiska rörelsen verkade gå mot en stor valseger, är just ett sådant färskt exempel.

Ibland kan slöjan eller huvudduken uttrycka politisk opposition. Som exemplet från Syrien visade kan ingen öppet opponera sig mot det styrande partiets i grunden västerländska men odemokratiska politik. Men med sin klädsel vågar kvinnor manifesteras en protest.

Ibland kan den moderna huvudduken uttrycka opposition mot familjeband. Bouthaina Shaaban skriver, att i Syrien finns allas likhet inför lagen garanterad, men inom hem-

mens fyra väggar blir kvinnor ofta representanter för männens ära och anseende.¹⁵ Genom att bli en *muhajjaba*, en kvinna med *hij-aab*, den islamiska huvudduken, tar sig många kvinnor rätten att bestämma över sina egna liv utanför familjens ofta manliga kontroll, men inom ramarna för det socialt och kulturellt acceptabla. I Jordanien har till exempel många unga, mindre välbeställda kvinnor genom att bli religiöst skolade i kvinnogrupper tagit sig nya friheter. De rör sig överallt, i skyddet av sin klädsel. Med hjälp av islam kan de välja sin egen make. De kan, i Guds namn, sä-

ga nej till familjens val. För dessa kvinnor är en islamisk klädsel inget hinder för ett aktivt deltagande i samhällslivet, utan tvärtom – ur deras perspektiv – själva förutsättningen för personlig autonomi och självbestämmande.

Låt oss lyssna...

För oss i väst är just den muslimska slöjan en provokativ signal. Slöjan stänger oss ute och hindrar oss att förstå det som döljer sig bakom. Slöjan förnekar våra uppfattningar om jämställdhet och kvinnofrigörelse. Men om vi vill förstå slöjans skiftande budskap måste vi i sann systerlig anda vara tysta ett tag och bara lyssna på våra muslimska medsystrar. Om vi mästrar och förfasar oss kan vi aldrig höra deras röster, och vi kan aldrig lägga deras erfarenheter till våra egna.

NOTER

- ¹ Den här artikeln är baserad på en uppläsning till Sveriges Radios program *Vårt att veta* 8.3 1992. Materialet om Syrien är hämtat från olika fältvivelser.
- ² Sherifa Zuhur beskriver i sin intressanta bok *Revealing Reveiling* (1992) olika Egyptiska kvinnors ståndpunkter kring slöjan. Se också Rabo 1990 s 27
- ³ Koranen, Zetterstéens översättning 1917 s 324.
- ⁴ Koranen, Zetterstéens översättning 1917 s 267.
- ⁵ Lila Abu Lughod 1986 s 163.
- ⁶ Anh Nga Longva 1991 s 116.
- ⁷ Liv Tvilde Laading 1988 s 238.
- ⁸ Deniz Kandiyoti 1991 s 31. Min översättning.
- ⁹ Deniz Kandiyoti 1991 2 31. Min översättning.
- ¹⁰ Deniz Kandiyoti 1991 s 43.
- ¹¹ Liv Tvilde Laading 1988 s 240.
- ¹² Rabo 1996 s 162-166.
- ¹³ Buthaina Shabaan 1988. I Introduktionen till boken där hon analyserar kvinnors liv i Libanon, Algeriet, Syrien och Palestina beskriver hon sin egen bildningsgång.
- ¹⁴ Nawal El Saadawi 1980 s vi.
- ¹⁵ Buthaina Shabaan 1988 s 28 ff. Se även Rabo 1997 s 14.

LITTERATUR

- Abu-Lughod, Lila, *Veiled Sentiments. Honor and Poetry in a Bedouin Society*, University of California Press, Berkeley, 1986
- Kandiyoti, Deniz, "End of empire. Islam, nationalism and women in Turkey" i Kandiyoti, Deniz (red) *Women, Islam and the State*, Macmillan, London, 1991
- Koranen, översatt från arabiskan av K.V. Zetterstéen, Wahlström och Widstrand, Stockholm, 1919
- Laading, Liv Tvilde, "Fra harem till kvinnebevegelse", i Vogt, Kari, Gundersen, Karin och Lie, Sissel (red), *Orientalens kvinner*, Universitetsforlaget, Oslo, 1988

- Longva, Anh Nga "Mercedes, maids and motherhood. The impact of development and wealth on the role repertoire and identity of Kuwaiti women" i Stolen, Kristi Anne (red), *Gender, Culture and Power in Developing Countries*, vol II red: , SUM, Oslo universitet, 1991
- Rabo, Annika, "En modern väckelse", *Clarté*, nr 2, 1990
- "Gender, state and civil society in Jordan and Syria" i Hann, Chris and Dunn, Elizabeth (red), *Civil Society. Challenging Western Models*, Routledge, London, 1996
- "Offret som brottsling", *Invandrare & Minoriteter*, nr 2, 1997
- Nawal El Saadawi, *The Hidden Face of Eve. Women in the Arab World*, Zed books, London, 1980
- Shaaban, Bouthaina, *Both Right and Left Handed. Arab Women Talk about their Lives*, The Women's Press. London, 1988
- Zuhur, Sherifa, *Revealing Reveiling. Islamist Gender Ideology in Contemporary Egypt*, SUNY Press, Albany, 1992

SUMMARY

In this article it is argued that the Islamic modern veil is a debated garment not only in the contemporary West but in the Middle East as well. The female veil has been used around the Mediterranean and in the Middle East since antiquity. The Quran is not very specific as to what women should cover and interpretations vary greatly from place to place, and from one century to another. The veil is often a sign of social and economic prestige. At the same time the female veil is also a symbol of patriarchal ideas about the difference between men and women. Women's bodies are commonly felt, by men, to threaten their self-control. Hence women need to cover their bodies to avoid chaos in society. For almost a hundred years political issues have been debated through debating female dress. The veil has symbolised a lack of progress in the Middle East, as well as symbolised cultural authenticity. Very often women have not been part of these debates. But today women who re-veil very often do this as a conscious statement. Veiling or reveiling may well be a political statement against oppressive state agencies, or a statement against family bonds. By wearing a veil women in some countries can, for example, liberate themselves from the clutches of their families. The modern Islamic dress can hence give women freedom of choice and movement within culturally sanctioned boundaries.

Annika Rabo
Avdelningen för socialantropologi
Linköpings universitet
581 83 Linköping
annra@tema.lin.se